

Radovan Grahovac

POPRAVLJAČ SVIJETA U MIROVINI ili U ratu muze šute

(Weltverbesser im Ruhestand)

Portret Koste Spaića,
hrvatskoga kazališnog redatelja, violinista,
marksista i zaljubljenika u automobile

Kao što je razvidno iz naslova i podnaslova radijske emisije koju sam o Kosti Spaiću 1993. napravio za Prvi program austrijskog radija Ö1, nisam se ograničio na Spaićev kazališni rad. Kosta Spaić imao je široko polje interesa i svakoj pojedinoj djelatnosti pristupao je s jednakom ozbiljnošću. Namjera da radim portret Koste Spaića ionako nije bila Spaićevo bavljenje umjetnošću. Te 1992. bio je u Hrvatskoj rat, a kako je Spaić sam rekao, *U ratu muze šute*.

Meni se biografija mog profesora Spaića na prvi pogled činila tako punom proturječnosti te sam povjerovao da njegov primjer može dati jasniju sliku složenih odnosa na našim geografskim širinama. Njegova biografija može se označiti kao izraziti primjer društvenih i političkih odnosa Habsburške Monarhije (u njezinim različitim oblicima i nazivima koji su se mijenjali tijekom više od šest stoljeća), koji se, po mojem mišljenju, još uvijek nalaze oko nas i u nama. Daleko od toga da je on sam bio *monarhist* – naprotiv, ali njegov odgoj, obrazovanje i sklonosti duguju najviše odrastanju u sredini koja je stoljećima bila izrazito monarhistički određena.

Šok koji nastaje raspadom takvih velikih sustava i grozničava traženja i uspostavljanja novih identifikacijskih modela ne mogu se događati bez posljedica na pojedince koji te potrebe doživljavaju. Unutar kratkog razdoblja od osamdesetak godina dvadesetog stoljeća (1910. – 1990.), sretnici (ili nesretnici) proživjeli su raspade velikih monarhija, dva svjetska rata te mnogo većih ili manjih ratova iz kojih su nastale nove nacije i nove, dotad nepostojeće države. Nestaju kolonije, a kolonijalni odnosi organiziraju se na prikrivenijim osnovama i u novim, skrivenijim oblicima traju još i danas.

I zato se uopće ne bismo trebali čuditi – tek naizgled – paradoksima Spaićeve biografije. A je li moj portret Spaića pridonio tomu da nas Austrijanci nešto bolje razumiju, nisam baš siguran. Zapravo ni sam ne razumijem ono što sam uz pomoć Spaića želio prenijeti austrijskoj radijskoj publici. Redakcija je odobrila moj prijedlog, a ja sam zamolio kolegu Gerharda Mosera da pođe sa mnom u Zagreb kako bih izbjegao pretjeranu privatnost u svom portretiranju. Bio je to veoma lijep rad i naše druženje sa Spaićem rezultiralo je radijskom dramom čiji fragmenti stenograma stoje pred čitateljima ovoga temata.

Kostu Spaića doživljavao sam kao iznimnoga čovjeka sa svim vrlinama i manama koje svi imamo. Nisam sklon

hagiografijama, ali ni demoniziranjima. Intenzivno smo surađivali s manjim prekidima skoro dvadeset godina, a posljednje godine njegova života susretali smo se – iako sam već živio u Beču – redovito i na obostrano (nadam se) zadovoljstvo. Kao dijete nalazio sam njegovo ime na programima predstava u HNK-u, u Dramskom kazalištu i na Dubrovačkim ljetnim igrama. Upoznao me s njim krajem 1960-ih godina njegov tadašnji asistent Petar Veček. Pripremao sam se za prijemni ispit na Akademiji i Veček mi je omogućio pristup probama Shakespeareova *Julija Cezara* u Lazaretima.

Na Akademiji mi je predavao kazališnu režiju. Nedugo zatim, nakon što Petar Veček više nije s njim mogao surađivati kao pomoćnik režije zbog drugih obveza, počinje moja suradnja sa Spaićem.

Kako smo u manama skoro svi jednaki, razlike ipak postoje u vrlinama...

Gledajući unatrag, čini mi se da je Spaić bio iznimno osamljena ličnost. Ponašao se zapravo kao odrasli dječak zaigran u svojem svijetu. Živio je u svojem svijetu igre. Violinu nije svirao, on ju je „igrao“ (*spielen*, kako se ta radnja naziva u njemačkom). Violini je tepao nazivajući je *gusle* ili još intimnije staroperzijskim nazivom *čemane*.

Bio je i strpljiv graditelj avionskih modela i uživao je odlaziti u Lučko gdje bi se igrao svojim modelima. Njegova ljubav prema automobilima bila je najbolji dokaz uzrečice „Auto je igračka odraslih muškaraca.“ Sve je o njima znao i sam ih je popravljao. S tima smo se znali vozikati, a najdraže destinacije u pravilu su mu bili najbliži aerodromi. Bez obzira na to je li radio precizne aviomodele ili se bavio automobilima ili držao violinu u rukama, uvijek je bila prisutna jaka ljubav prema **ruči**, prema njezinim izražajnim i stvaralačkim mogućnostima. Preciznost kojom se moraju sitni dijelovi modela sastavljati nije sama sebi svrhom. Taj, za njega i estetski, model mora i letjeti – i to lijepo. Vladanje rukom postiže se samo stalnom vježbom – vježba stvara majstora. On je i u kazalištu bio majstor. Unatoč iznimno široku i temeljitu obrazovanju, bio je usredotočen na

Kosta s majkom Dragom

Još uvijek se ne mogu naspavati jer sam morao, bilo ljeti bilo zimi, već u pet ujutro ustajati i raditi ranu gimnastiku, (*s podsmijehom*) da bih s ocem učio strane jezike i bflao latinske glagole. Bilo je hladno, noć... Nisam se bunio, jednostavno sam ustajao.*

Kosta kao dječak

konkretno, na bitno, na glumca... U svakoj od svojih djelatnosti nije se bavio apstraktnim objašnjenjima. Svemu je pristupao konkretno, kroz materijal. Znanje mu nije služilo za razmetanja i za pametovanja. Njegov rad s glumcima iz tog je razloga bio tako uspješan. I tu dolazimo ponovno do *igre*. On je sam želio biti glumac – igrač. Bilo bi nepravедno navoditi pojedina imena njegovih glumačkih prijatelja. Volio je glumicu/glumca kao takvog. Jedino što nije podnosio bili su takozvani *šmiranti*. Nije razlikovao rad na komediji od rada na drami. Od glumaca je tražio najozbiljniji pristup liku kojeg je tumačio. Na *šmiru* je netrpeljivo reagirao, ali bi na probama vidljivo uživao kod dobre izvedbe. U nijednoj drugoj prigodi nisam ga vidio da tako jasno izražava svoje veselje i užitek.

Kao i svojemu pedagoškom radu s budućim redateljima, nije ni glumcima nametao svoj način ostvarivanja uloge. Pomagao im je dajući im odgovarajući scenski i dramaturški okvir da ostvare najbolje uvjete za glumački izražaj. Ni kod studenata ni kod glumaca nije želio proizvoditi klonove. Veselila ga je svaka individualnost jer je duboko u sebi znao da se samo tako, oslobođenjem od svih (izražajnih) šablona omogućava živ i uvjerljiv kazališni čin.

Nije volio redatelje, ali je u glazbenom kazalištu vodio duge razgovore s dirigentima i glazbenicima – *igračima*. Njegov je svijet bio svijet glumaca, svijet igrača – svijet igre. U kazališnim kantinama pomno je pratio šahovske partije glumaca. Njegov svijet kazališta činili su glumci, scenski radnici i kazališne radionice – svijet ruke. Iskreno je uživao u razgovorima s majstorima kad se radilo o problemima neke izvedbe scenografije ili kostima. Svakoga scenskog radnika, radnike u radionicama, mehaničara u autoradionicama ili uopće dobrog majstora bilo kojeg posla nije susretao svisoka ili s hinjenom ljubaznošću naspram „manualnih radnika“, koja se često nalazi kod takozvanih „intelektualaca“. Kao čovjek ruke, cijenio je sve one koji se rukom služe.

Za razliku od mnogih profesionalnih ljevičara, on je u tome svom odnosu bio istinski ljevičar i uvjereni marksist.

Kosta kao dječak

Radovan Grahovac, sa simpozija o Kosti Spaiću u listopadu 2018.

Naravno da je u stvarnom susretu s profesionalnim političarima i politikom bio od početka osuđen na gubitak. Zatvoreni svijet Koste Spaića gubio se u otvorenom svijetu svakodnevne politike i političke prakse. Kako god bilo, može mu se predbacivati njegovo predano bavljenje politikom kao i predanost u drugim djelatnostima, ali jedno je sigurno, bez tog bavljenja politikom Kosta Spaić bio bi majstor modela, „čemaneta“, auta i kazališta. Njegove su režije bile izniman spoj nenametljiva, ali temeljita obrazovanja, osjećaja za cjelinu, za formu, što

je sve vjerojatno dobio bavljenjem glazbom i njezinom formom, njezinom dramaturgijom, koju je instinktivno primjenjivao u radu u kazalištu. Sve je to u spoju sa slobodnim glumcem – igračem – činilo osobnu vrijednost Spaićeva kazališta – *kazališta igre*.

Veseli me da je moj portret Koste Spaića, pokušavajući se prvotno odmaknuti od kazališta – ipak završio u kazalištu. On je svakoj svojoj djelatnosti prilazio na jednako ozbiljan način i iz istoga unutarnjeg svijeta – svijeta odrasla djeteta, svijeta igre.